

บทที่ 5

บทสรุป

ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงผลการศึกษาโดยสรุป ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าวจะนำไปสู่ข้อสังเกตในเรื่องการใช้สันติวิธีและท้ายสุดจะเป็นการให้ข้อเสนอแนะในการศึกษาในประเด็นสันติวิธีต่อไปในอนาคต

5.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องการใช้สันติวิธีในการแก้ไขความขัดแย้งกรณีโครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซ ไทย - มาเลเซีย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลาเป็นการศึกษาโดยวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตอบปัญหาว่า ทำไมความพยายามใช้แนวทางสันติวิธีในโครงการท่อก๊าซฯ จึงไม่ประสบความสำเร็จ โดยมีสมมติฐาน 2 ประการคือ

- (1) คู่ขัดแย้งมีการรับรู้แนวทางสันติวิธีที่แตกต่างกัน
- (2) การใช้แนวทางสันติวิธีในโครงการท่อส่งก๊าซฯขาดการสร้างควมไว้วางใจและช่องทางการสื่อสารระหว่างกันของคู่ขัดแย้ง

ดังนั้นการศึกษาจึงได้วางกรอบในการศึกษาไว้ใน 3 ประเด็นคือ การรับรู้สันติวิธี ความไว้วางใจและช่องทางการสื่อสาร

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์บุคคล 5 กลุ่ม คือ บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ ฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ ฝ่ายคัดค้านโครงการฯ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลที่มีบทบาทในฐานะสื่อกลาง โดยเน้นประเด็นการสัมภาษณ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองมติฐานของการศึกษา ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้มีขอบเขตระยะเวลาการศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2541 - ปี พ.ศ. 2546

จากการศึกษาพบว่า

- (1) ประเด็นเรื่องการรับรู้สันติวิธี พบว่า การรับรู้สันติวิธีของบริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ กับฝ่ายคัดค้านโครงการฯ นั้นแม้จะมีความเข้าใจเบื้องต้นที่ตรงกันว่าสันติวิธีคือการละเว้นจากความรุนแรง แต่ก็มีความแตกต่างกันในประเด็นการรับรู้เรื่องประเภทของความรุนแรง โดยที่บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ จะเน้นการละเว้นจากความรุนแรงเชิงการทำร้ายร่างกายเพียงประการเดียว ในขณะที่ฝ่ายคัดค้านโครงการฯ จะรับรู้สันติวิธีว่าเป็นการละเว้นจากการใช้ความรุนแรงทั้งเชิงการทำร้ายร่างกายและการละเว้นจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

นอกจากนั้นลักษณะของสันติวิธีที่ทั้งสองฝ่ายรับรู้ก็มีความแตกต่างกัน คือ บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ จะเข้าใจสันติวิธีในลักษณะของยุทธศาสตร์

ในการเคลื่อนไหว ในขณะที่ฝ่ายคัดค้านโครงการฯ จะรับรู้สันติวิธี ในเชิงการผสมผสานระหว่าง การรับรู้สันติวิธีในฐานะหลักการและสันติวิธีในฐานะยุทธศาสตร์หรือการปฏิบัติ

ความแตกต่างข้างต้นมาจากปัจจัย 3 ประการ คือ การเล็งเห็นว่าเป้าหมายมีความสำคัญ กว่าวิธีการของบริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ ซึ่งหมายถึง การให้ความสำคัญกับบรรลุเป้าหมายโดยไม่สนใจว่าวิธีการที่ใช้จะเป็นการใช้ความรุนแรงหรือไม่ ส่วนปัจจัยประการที่สองคือ การที่ฝ่ายคัดค้านโครงการฯ ต้องเผชิญกับสถานการณ์และ เหตุการณ์ความรุนแรงตลอดเวลา ทำให้การรับรู้สันติวิธีของพวกเขาจากประสบการณ์และ จินตนาการว่าสันติวิธีควรจะเป็นอย่างไร ปัจจัยประการสุดท้ายที่ทำให้เกิดความแตกต่างในเรื่อง การรับรู้คือ ความรุนแรงทางโครงสร้างที่ดำรงอยู่ในสังคม โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมกัน ทางด้านทรัพยากร ซึ่งส่งผลสำคัญประการหนึ่งคือ ฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่ามักจะมีความเคยชิน ที่จะใช้อำนาจที่มีมากกว่านี้ในการจัดการกับปัญหาต่างๆ มากกว่าจะใช้จินตนาการในการหา ทางออกจากปัญหาร่วมกัน

ความแตกต่างด้านการรับรู้ดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการใช้แนวทาง สันติวิธีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะทำให้บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ ไม่เข้าใจในวิธีการในการเคลื่อนไหวของฝ่ายคัดค้านโครงการฯ ว่าเป็นการทำทลายอำนาจที่มี เหนือกว่าของรัฐ ซึ่งทำให้บริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายสนับสนุนโครงการฯ ตีความ วิธีการต่างๆ ของฝ่ายคัดค้านโครงการฯ เช่น การระดมคน การละเมิดกฎหมาย การชุมนุม ประท้วงต่างๆ จะเป็นไปในทางลบและจะเพิ่มการป้องกันตัวมากยิ่งขึ้น ทั้งในรูปแบบของความ พยายามในการแยกสลายกลุ่มต่างๆ ในฝ่ายคัดค้านและการใช้กลไกของเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น ซึ่ง วิธีการดังกล่าวก็จะยิ่งทำให้เพิ่มตึงเครียดให้กับความขัดแย้ง

(2) การศึกษานี้ได้ตั้งสมมติฐานว่า เงื่อนไขที่ทำให้สันติวิธีไม่ประสบความสำเร็จนั้น มี 2 ประการคือ การขาดการสร้างควมไว้วางใจและช่องทางการสื่อสารซึ่งมีผลสรุป ดังนี้

ในประเด็นเรื่องความไว้วางใจนั้น จากการศึกษาพบว่า มีการสร้างความไว้วางใจขึ้นใน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ในความขัดแย้ง ซึ่งการสร้างควมไว้วางใจนั้นสามารถ แยกออกมาได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความไว้วางใจระหว่างประชาชนในพื้นที่โครงการฯ กับบริษัท ผู้รับผิดชอบโครงการฯ และความไว้วางใจระหว่างประชาชนในพื้นที่ก่อสร้างโครงการฯ กับกลุ่ม ต่างๆ ในฝ่ายคัดค้านโครงการฯ

ลักษณะแรกของความไว้วางใจคือ ความไว้วางใจระหว่างประชาชนในพื้นที่โครงการฯ กับบริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ เกิดขึ้นเพราะความคาดหวังเชิงบวกของประชาชนในพื้นที่ ได้รับการตอบสนองด้วยการมีพฤติกรรมที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่องของบริษัท การแสดงให้เห็น ถึงความสามารถในงานที่ตนเองรับผิดชอบ และมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันทำให้ความ ไว้วางใจของทั้งสองฝ่ายสามารถพัฒนาไปได้อย่างต่อเนื่องและแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

สำหรับความไว้วางใจที่เกิดขึ้นภายในฝ่ายคัดค้านนั้นมีลักษณะของความไว้วางใจเชิงอ้างอิงกลุ่มค่อนข้างสูงเพราะองค์กรส่วนหนึ่งได้ทำงานเคลื่อนไหวต่างๆ อยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลามากกว่า 10 ปี¹ ทำให้มีการสร้างความรู้สึกร่วมกันได้มากกว่าบริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่เคยเคลื่อนไหวกับองค์กรเหล่านี้จะร่วมเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น บางส่วนยังได้กลายเป็นแกนนำสำคัญในการสนับสนุนโครงการฯ² ซึ่งการศึกษานี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นเพราะความคาดหวังในผลประโยชน์ที่แตกต่างกันเป็นฉนวนสำคัญให้เกิดความแตกแยกดังกล่าว

สำหรับความไว้วางใจที่เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านนั้น จากการศึกษาพบว่า การที่ประชาชนในพื้นที่แบ่งแยกออกเป็นสองกลุ่มตามลักษณะของความไว้วางใจที่เกิดขึ้นเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการแบ่งขั้ว ซึ่งการแบ่งขั้วดังกล่าวเมื่อประกอบกับพฤติกรรมเชิงลบ เช่น การโกหก การข่มขู่คุกคาม เป็นต้น ยิ่งเป็นสาเหตุให้เกิดการแบ่งขั้วมากยิ่งขึ้น และทำให้การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะเสี่ยงเข้าไปพึ่งพาอีกฝ่ายนั้นเป็นไปได้ยาก ความไว้วางใจระหว่างกันของทั้งสองฝ่ายจึงแทบจะเกิดขึ้นไม่ได้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า ฝ่ายต่างๆ ยังต้องการที่จะหาทางตกลงเจรจากัน ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ผ่านคนกลาง และยังมี การตกลงพูดคุยกันในประเด็นต่างๆ เช่น การตกลงเรื่องเส้นทางการเดินทางไปชุมนุมของฝ่ายผู้คัดค้านฯ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายังมีช่องทางที่จะพัฒนาความไว้วางใจระหว่างกันได้

นอกจากนั้น การศึกษายังพบว่า มีความไม่ไว้วางใจเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ 2 ส่วนคือ ความไม่ไว้วางใจระหว่างบริษัทผู้รับผิดชอบโครงการฯ และฝ่ายที่สนับสนุนโครงการฯ กับฝ่ายผู้คัดค้านโครงการฯ และความไม่ไว้วางใจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและฝ่ายคัดค้านโครงการฯ โดยความไม่ไว้วางใจดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมสร้างความไม่ไว้วางใจ 4 รูปแบบ คือ การมีพฤติกรรมที่ไม่สามารถเชื่อถือได้ การมีพฤติกรรมที่ไม่สามารถพึ่งพาได้ การแสดงข้อคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์ที่หยาบคาบ และการจัดกิจกรรมที่แสดงออกถึงการเป็นปฏิปักษ์และรุนแรงก้าวร้าว จากการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่สร้างความไม่ไว้วางใจเหล่านี้สามารถพบได้ในความสัมพันธ์ระหว่างกันของฝ่ายต่างๆ ข้างต้น

การศึกษาในส่วนนี้จึงสรุปได้ว่า มีการสร้างความไว้วางใจเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษายังพบว่า ไม่มีการจัดการกับความไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้น ซึ่งการที่ความไม่ไว้วางใจที่ไม่ได้รับการจัดการ ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญของการใช้แนวทางสันติวิธีเพราะความไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดอคติระหว่างกัน การกระทำต่างๆ จึงมักจะถูกตั้งแง่จากอีกฝ่ายเสมอ การกระทำที่ไม่น่าจะถูกเข้าใจว่าเป็นความรุนแรงก็กลับกลายเป็นความรุนแรง เช่น การเดินทางไปยังหนังสือในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2545 ซึ่ง

¹ สัมภาษณ์ บรรจง นະแส, 27 ตุลาคม 2548.

² สัมภาษณ์ เขียน, ผู้ใหญ่บ้าน, 2 กันยายน 2548.

เป็นการยื่นหนังสือเพื่อคัดค้านโครงการฯ อันเป็นวิธีการที่ฝ่ายคัดค้านทำเป็นปกติ แต่ในครั้งนี้นี้ กลับถูกตอบโต้ด้วยวิธีการอันไม่ปกติคือการสลายการชุมนุม เป็นต้น

สำหรับ ประเด็นเรื่องการสื่อสารนั้น จากการศึกษาพบว่า ช่องทางการสื่อสารโดยตรงระหว่างกันของฝ่ายต่างๆ ในความขัดแย้งนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นในช่วงที่แต่ละฝ่ายมีการแบ่งแยก ขั้วอย่างชัดเจนแล้ว อันมีสาเหตุมาจาก การที่แต่ละฝ่ายไม่ใช้ความพยายามในการตรวจสอบสารว่าสามารถเข้าใจได้ตรงกันหรือไม่ มีการใช้ข้อมูลในลักษณะจับผิดกัน มีการกล่าวหากันและกันว่าบิดเบือนข้อมูลและให้ข้อมูลเท็จ มีการใช้ภาษาและอารมณ์รุนแรงในการพูดและมีการระดมคนเพื่อมุ่งเอาชนะมากกว่าจะมุ่งสื่อสารกัน

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีช่องทางการสื่อสารโดยตรงระหว่างกันอื่นๆ เกิดขึ้นอีก แต่ช่องทางเหล่านี้กลับเป็นช่องทางที่ไม่สอดคล้องกับหลักการการสื่อสารเชิงสันติวิธีที่ควรต้องเปิดกว้างให้ทุกๆ ฝ่ายสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารได้ เช่น การแอบไปพูดคุยกันเป็นการส่วนตัว

ฉะนั้น เมื่อการสื่อสารระหว่างกันโดยตรงไม่สามารถทำได้จึงได้มีความพยายามสร้างสื่อกลางขึ้นมา ซึ่งการศึกษานี้สามารถแบ่งประเภทสื่อกลางได้เป็น 2 ประเภท คือ สื่อกลางในการนำเสนอข้อเท็จจริงและสื่อกลางในฐานะช่องทางการสื่อสารระหว่างกันของแต่ละฝ่ายที่มีบทบาทในความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม ช่องทางการสื่อสารแบบสันติวิธีโดยผ่านสื่อกลางนั้น ก็ประสบกับข้อวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่อง ปัญหาความน่าเชื่อถือ ในฐานะที่คลุมเครือของสื่อกลางและเมื่อฐานะของสื่อกลางมีความคลุมเครือ จึงทำให้เกิดข้อสงสัยในเรื่องความเป็นกลางของสื่อกลาง นอกจากนั้น การเข้ามาของสื่อกลางต่างๆ นั้นยังมีช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมอีกด้วย

ดังนั้น เมื่อช่องทางการสื่อสารระหว่างกันไม่สามารถทำหน้าที่ในการสื่อสารได้อย่างที่ควรจะเป็น ผลลัพธ์ก็คือ ความไม่เข้าใจกันเพิ่มสูงขึ้นและเริ่มมีการตีความท่าที วิธีการหรือมาตรการต่างๆ ของฝ่ายตรงข้ามไปในทางลบ ท้ายที่สุดก็จะยิ่งเป็นการเพิ่มความไม่ไว้วางใจที่มีอยู่แล้วให้สูงมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้การใช้แนวทางสันติวิธีต้องเผชิญกับปัญหามากยิ่งขึ้น

(3) จากผลการศึกษาทั้งสองประการข้างต้น ทำให้สามารถสรุปเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของปัจจัย 3 ประการ คือ การรับรู้สันติวิธี ความไว้วางใจและช่องทางการสื่อสารที่เกิดขึ้นในกรณีความขัดแย้งในโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานและโรงแยกก๊าซไทย – มาเลเซีย นั้น ได้ดังนี้

การรับรู้ว่าสันติวิธีมีความหมายว่าอย่างไรเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการกำหนดวิธีการหรือมาตรการต่างๆ ในการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง เพราะหากมีการรับรู้ที่ครอบคลุมประเด็นความรุนแรงทางโครงสร้าง การกำหนดวิธีการหรือมาตรการต่างๆ ก็จะสามารถหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงทางโครงสร้างเหล่านี้ได้ ซึ่งก็จะทำให้ความขัดแย้งสามารถที่จะอยู่ในขอบเขตที่จะจัดการได้โดยปราศจากความรุนแรง

นอกจากนั้น การสร้างความไว้วางใจและความไม่ไว้วางใจระหว่างกันของคู่ขัดแย้ง ยังเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องมีการตระหนักถึงในการใช้แนวทางสันติวิธี เพราะปัจจัยนี้มีผลต่อการสร้างอคติขึ้นระหว่างกัน หากเกิดอคติเชิงลบ เช่น ความเชื่ออีกฝ่ายโกหก ความรู้สึกแหวงว่าอีกฝ่ายจะเข้ามาทำร้าย ความเชื่ออีกฝ่ายเห็นแก่ตัว ความเชื่อที่ว่าอีกฝ่ายมีผลประโยชน์ซ่อนเร้น เป็นต้น อคติเหล่านี้ก็จะส่งผลอย่างมากต่อการใช้แนวทางสันติวิธี โดยเฉพาะจะเกิดการตีความพฤติกรรมต่างๆ ของอีกฝ่ายไปในทางลบ การสื่อสารระหว่างกันก็จะถูกปิดลง และยังหากไม่มีการสร้างช่องทางการสื่อสารระหว่างกันอย่างทันการณ์ และสามารถสร้างความเชื่อถือของช่องทางการสื่อสารนั้นแก่ทุกฝ่ายได้ ความขัดแย้งก็มีแนวโน้มที่จะตึงเครียดขึ้นและอาจจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นผลดีต่อแนวทางสันติวิธีและความน่าเชื่อถือของแนวทางดังกล่าว เพราะทุกฝ่ายต่างก็จะกล่าวอ้างว่าได้พยายามใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วแต่ไม่ประสบความสำเร็จ จึงต้องหันมาใช้แนวทางที่มีความเด็ดขาดขึ้นเพื่อยุติปัญหาดังกล่าว หรือเป็นการอ้างเหตุผลต่างๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้ความรุนแรง เช่น เมื่อมีการทำผิดกฎหมาย การเข้าจับกุมผู้ต้องหาที่เป็นฝ่ายคัดค้านของเจ้าหน้าที่ตำรวจนั้น ฝ่ายสนับสนุนเองก็มีมุมมองว่าไม่ใช่การใช้ความรุนแรง เพราะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ หรือการที่อีกฝ่ายใช้ความรุนแรงมาก่อน ฝ่ายตนจึงต้องป้องกันตัว และในบางกรณีความรุนแรงที่เกิดขึ้นก็ไม่ใช่ความรุนแรงโดยตั้งใจ เช่น การบุกเข้าในหอประชุมในวันประชามติครั้งที่ 1 ของชาวบ้านเนื่องจากความเป็นห่วงฝ่ายของตนที่อยู่ข้างในเนื่องจากประตูถูกสั่งให้ปิด เป็นต้น

หากมีการใช้วิธีการดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ก็จะเป็นการสร้างวงจรแห่งความรุนแรง ทั้งทางตรงและทางโครงสร้างตกย้ำเข้าไปในระบบการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ซึ่งก็จะส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจกัน ขาดช่องทางการสื่อสาร ขึ้นมาอีกเป็นวงจรที่ไม่มีวันสิ้นสุด

ดังนั้นในการใช้แนวทางสันติวิธีจึงควรให้ความเข้าใจในเบื้องต้นว่าแนวทางดังกล่าวไม่ยอมรับการใช้ความรุนแรงโดยเจตนาไม่ว่าจะมีข้ออ้างใดๆ ก็ตาม พร้อมๆ กันนั้นก็ต้องหาทางจัดการกับความไม่ไว้วางใจต่างๆ ที่เกิดขึ้น และพยายามเสริมสร้างความไว้วางใจไปพร้อมๆ กัน ยิ่งไปกว่านั้นก็ต้องพยายามหาทางที่จะสร้างช่องทางการสื่อสารแบบสันติวิธีระหว่างกันให้เกิดขึ้น ซึ่งลักษณะสำคัญของช่องทางดังกล่าวคือต้องเปิดกว้างให้กับทุกฝ่ายในความขัดแย้งสามารถเข้ามาพูดคุยได้อย่างเปิดเผยและร่วมกันหาทางออกจากความขัดแย้งที่กำลังเผชิญอยู่ได้อย่างสร้างสรรค์

5.2 ข้อสังเกตในเรื่องการใช้แนวทางสันติวิธี

การใช้แนวทางสันติวิธีนั้นเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเพราะหมายถึงการลดความเสี่ยงในการเกิดความรุนแรงซึ่งนำไปสู่ความสูญเสียต่างๆ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเรื่องการใช้แนวทางสันติวิธีในกรณีโครงการก่อสร้างก๊าซและโรงแยกก๊าซธรรมชาติ นั้น ได้มีข้อสังเกตดังนี้

โครงสร้างทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่ใช้แนวทางสันติวิธี เพราะโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว จะทำให้เกิดฝ่ายที่ต้องการรักษาอำนาจและฝ่ายที่ต้องการท้าทายอำนาจขึ้น

ความพยายามในการรักษาอำนาจและความพยายามในการท้าทายอำนาจนั้นจะส่งผลอย่างสำคัญต่อระบบการจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี เพราะการกระทำดังกล่าวจะทำให้ฝ่ายที่มีส่วนร่วมในความขัดแย้งมีแนวโน้มจะมองความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นเสมือนสมรภูมิรบ ที่มีทางเลือกแค่สามทางคือ แพ้ ชนะ หรือเป็นเหยื่อ ทางเลือกที่จำกัดดังกล่าวจะปิดกั้นจินตนาการที่สร้างสรรค์ในการหาทางออกจากความขัดแย้งร่วมกัน ดังนั้นหากจะมีการใช้แนวทางสันติวิธีเกิดขึ้นก็จะเป็นการใช้ในฐานะการกล่าวอ้างเพื่อชิงความได้เปรียบในการรบ ไม่ใช่การแสวงหาทางออกอย่างสร้างสรรค์ตามจุดมุ่งหมายของสันติวิธี นอกจากนั้นการมองความขัดแย้งเป็นสมรภูมิรบยังทำให้ประเด็นต่างๆ ที่การใช้แนวทางสันติวิธีนั้นควรจะต้องดำรงเอาไว้ เช่น ความยุติธรรม การแสวงหาความจริงร่วมกัน การละเว้นจากการใช้ความรุนแรง จะไม่ได้รับความใส่ใจที่จะพูดถึง จนกว่าที่จะเกิดความเสียหายเปรียบเทียบขึ้นในการรบจึงจะมีการพูดถึงประเด็นเหล่านี้ เพื่อช่วงชิงความได้เปรียบกลับมา ดังนั้นในเบื้องต้น หากต้องการให้การจัดการกับความขัดแย้งด้วยสันติวิธีเป็นแนวทางที่สามารถเกิดขึ้นได้จริง เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ก็อาจจะต้องมีการสร้างกลไกในการจัดการให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอยู่ในกรอบของการใช้แนวทางสันติวิธี ซึ่งกลไกดังกล่าวไม่ควรที่จะมีขึ้นเพื่อหาทางออกจากปัญหาหรือการสร้างประเด็นข้อตกลงหรือกติกาต่างๆ ให้กับคู่ขัดแย้ง แต่ควรเป็นกลไกที่มีบทบาทในการสร้างบรรยากาศและดูแลไม่ให้เกิดการใช้ความรุนแรงและละเมิดหลักการโดยทั่วไปของสันติวิธี เช่น ความยุติธรรม หรือป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นสนามรบของคู่ขัดแย้ง นั่นเอง

5.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไปในอนาคต

- (1) เนื่องจากการศึกษานี้ศึกษาภายใต้มุมมองในแง่ดี 2 ประการ คือ การใช้สันติวิธีเป็นวิธีการที่ทุกคนใช้อยู่ในชีวิตปกติ และเงื่อนไขของโครงสร้างทางการเมืองไทยปัจจุบันที่เอื้อต่อการใช้สันติวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ดังนั้น สิ่งที่การศึกษานี้ขาดหายไปคือ การศึกษาเพื่อพิสูจน์ว่าเงื่อนไขที่เอื้อต่อการใช้สันติวิธีเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่เอื้อจริงๆ หรือไม่และมีเงื่อนไขอื่นใดที่เอื้อต่อการใช้สันติวิธีในสังคมไทยอีกหรือไม่

- (2) นอกจากนั้นการศึกษาในครั้งนี้ ยังมีปัญหาเรื่องความไม่สมดุลในการสัมภาษณ์ตัวแสดงต่าง ๆ ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ตีความสถานการณ์ต่างๆ จากมุมมองที่หลากหลาย ดังนั้นหากมีการศึกษาในอนาคตจึงควรมีการพิจารณาเรื่องความสมดุลดังกล่าวไว้ด้วย
- (3) การศึกษาครั้งนี้ แม้จะพบว่ามีการประเมินเรื่องอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในความขัดแย้งแต่ก็ไม่ได้ทำการศึกษาอย่างละเอียด ซึ่งการศึกษาต่อไปในอนาคตควรจะต้องมีการพิจารณาเรื่องนี้ด้วย
- (4) ในการศึกษาเรื่องประเด็นการสื่อสารนั้น การศึกษาค้นคว้าจำกัดกรอบอยู่เพียงการตรวจสอบว่ามีการสร้างช่องทางการสื่อสารเกิดขึ้นหรือไม่ ดังนั้น การขยายกรอบการสื่อสารออกไปให้ครอบคลุมการสื่อสารในแง่มุมต่างๆ ก็จะทำให้การศึกษาเรื่องการสื่อสารในสถานการณ์ความขัดแย้งมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณากรอบของการสื่อสารเชิงสันติวิธีที่ศึกษานี้ได้อภิปรายไว้ในบทที่ 2 จะพบว่ามีความน่าสนใจมากมายที่ควรที่จะศึกษา
- (5) การศึกษาครั้งนี้เน้นการศึกษาคนกลางในฐานะช่องทางการสื่อสาร แต่ในความเป็นจริงนั้น คนกลางยังมีอีกหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็น คนกลางที่เป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย คนกลางที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในการสื่อสาร หรือคนกลางที่ทำหน้าที่เป็นผู้เข้าไปแทรกแซงจัดการความขัดแย้ง เป็นต้น คนกลางเหล่านี้ยังไม่ได้รับการกล่าวถึงในการศึกษาครั้งนี้ ดังนั้นการศึกษาบทบาทของคนกลางในแง่มุมต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นประโยชน์ที่จะเสริมสร้างความเข้าใจในบทบาทของคนกลางให้มีในสังคมไทย และจะเป็นการพัฒนาบทบาทของคนกลางต่อไปในอนาคตอีกด้วย